

Gerçeğe Ulaşmada Engeller

Gerçeğe giden yol engellerle doludur. Bu engellere takılanlar hakikatın semasına kanat açamazlar, yere çakılıp kalırlar. Mesela, Hıristiyanlar özellikle şu üç engele takılıp kalmışlar, hak dinden udûl edip dalalete düşmüşlerdir:

- 1- Akli azl
- 2- Bürhanı tard
- 3- Ruhbanı taklit.¹

Bu üç özellik, yaklaşık bin yıl devam eden skolastik felsefenin çerçevesini çizmektedir. Skolastik, bir kilise felsefesidir. Kilise yanında kurulan okullarda Hıristiyanlığın "dogma"ları tek taraflı olarak okutulmuş, muhatapların bunları tenkitsiz kabul etmeleri istenmiştir. Avrupanın Ortaçağda karanlıkta kalmasının ana sebebi budur.

İnsanın iktidarı cüzi, isti'dadı muhtelif, arzuları değişik olduğundan binler perdeler, berzahlar içinde gerçeği araştırır. Onun için gerçeğin keşfinde, hakkın şuhudunda berzahlar ortaya düşüyor. Bazıları berzaktan geçemiyorlar. Kabiliyetler başka başka oluyor.²

Şimdi, gerçeğe ulaşmada önümüze çıkan engellerden bir kısmını görmeye çalışalım. Bu engellerin bir kısmı hususidir; bazı şahıslar içindir. Bir kısmı ise umumidir; hemen herkesin bu tür engellerden hissesi vardır.

Subjektiflik

"Herkes kainatı kendi aynasıyla görür. Cenab-ı Hak insanı kainat için bir mikyasa, bir mizan suretinde yaratmıştır. Her insan için bu âlemden hususî bir alem vermiş. O alemin rengini o insanın itikad-ı kalbisine göre gösteriyor. Mesela, gayet

me'yus ve matemli olarak ağlayan bir insan, mevcudatı ağlar ve me'yus suretinde görür. Gayet sürurlu ve neşeli, müjdeli ve kemal-i neşesinden gülen bir adam, kainatı neşeli, güler gördüğü gibi, mütefekkirane ve ciddi bir surette ibadet ve tesbih eden adam, mevcudatın hakikaten mevcut ve muhakkak olan ibadet ve tesbihatlarını bir derece keşfeder ve görür. Gafletle veya inkarla ibadeti terkeden adam, mevcudatı hakikat-ı kemalatına tamamıyla zıt ve muhalif ve hata bir surette tevehhüm eder ve manen onların hukukuna tecavüz eder".3

Bediüzzaman, harici alemin bize yansımasını "ayna" misaliyle açıklar. "Herkesin her günde şu alemde mahsus bir alemi var. Hem o alemin keyfiyeti o adamın kalbine ve ameline tâbiidir. Nasıl ki ayininde görünen muhteşem bir saray, ayinenin rengine bakar. Siyah ise siyah görünür, kırmızı ise kırmızı görünür. Hem onun keyfiyetine bakar. O ayine şişesi düzgün ise sarayı güzel gösterir. Düzgün değil ise çirkin gösterir..."4

Herkes kendi ayinesinin müşahedatına tâbidir. Mesela, güzel bir bahçeye giren iki kişiden biri, bahçenin çeşitli yerlerinde bulunan bazı pis şeylere bakar, midesi bulanır. Diğeri ise, 'herşeyin iyisine bak' diyerek o bahçenin güzelliğinden istifade eder.5 "Evet, güzel gören güzel düşünür. Güzel düşünen hayatından lezzet alır".6

Ülfet

Ülfet, çevremize, kainata 'ben bunları biliyorum' tarzında bakmaktır. Böyle bir bakış, etrafımızda olup biten harikaları görmemize engel olur. Etrafına dikkatle bakmayanlar, nazar-ı sathî (yüzeysel bir bakış) ile bakmaya mahkum olurlar. Böyleleri "kâinat kaplarında, ülfet kapağı altında olan gıda-yı ruhaniyi zevkedemediğinden, kabı ve kapağı yalamakla"7 oyalanırlar. Halbuki, kap ve kapağı yalamak yerine, kapağı açsalar, ruhun gerçek gıdasını elde edeceklerdir.

Harika bir şehir farzedelim. Bu şehirde her ev, planıyla, sitiliyle bir mimari şaheser; bu şehri meydana getiren evlerin her bir taşı, binler nakışla nakışlanmış, duvarları en antika tablolarla süslenmiş olsun. Şimdi bu şehrin sakinleri iki halden birisini yaşayacaklardır: Ya hayretten kendilerinden geçecekler veya ülfet sebebiyle bu harikalığın farkına varmayacaklardır. İşte kainat o şehirdir. En küçük zerresinden en büyük kürelerine kadar baştan sona harikalarla doludur. Bunun farkına varanlar hayret ve muhabbetle kendinden geçmiş, ülfetle bakanlar ise, okuma bilmeyenlerin kitaba bakması gibi, bakıp geçmişlerdir.

Bediüzzaman'a göre ülfet:

- Cehl-i mürekkebin hemşiresi,
- Nazar-ı sathî'nin annesidir.8

Bir şeyi bilmemek, cehildir. Bilmediğini bilmemek, yani bilmediğinin farkına varmamak ise, cehl-i mürekkebe. İçinde yaşadığımız şu harika âlemde, güneşin her gün doğup batması, her sene bahar olması, kış olması gibi olaylar, devamlılık arzettiğinden, pek çok insanda harikalığı örten bir perde olmuştur. Ülfet perdesini yırtabilenler, kainata adeta başka boyuttan bakarlar. Başkalarının görmediğini görürler. İlmî keşiflerde bulunan kişilerin en seçkin bir meziyetleri, bu boyutu yakalamış olmalarıdır.

Bediüzzaman'ın şu açıklaması, gözümüzdeki gaflet ve ülfet perdesini aralayacak mesajlar verir:

"Beşer felsefesi, gayet harikulade olan kudret-i İlahiye mu'cizelerinin üstüne âdiyat perdesini çeker. O âdiyat altındaki vahdaniyet delillerini ve o harika nimetlerini görmüyor, göstermiyor. Fakat âdetten huruc etmiş, hususi bazı cüziyatı görür, ehemmiyet verir. Mesela, insanın yaratılışındaki kudret mu'cizelerini görmüyor, ehemmiyet vermiyor. Fakat kaideden çıkmış, iki başlı, üç ayaklı bir insanı görüp istiğrap ve velvele-i hayret ile nazar-ı dikkati celbeder. Küllî, umumî mucizeleri âdet perdesinde saklar. Cüz'î ve kanundan çıkmış ve taifesinden ayrılmış maddeleri medar-ı ibret yapar.

"Hem mesela, hayvandan insandan yavruların pek harika, pek mu'cizatlı işlerini görüp ehemmiyet vermiyor. Fakat bir vakit Amerika'da bir gazetenin neşrettiği gibi, taifesinden çıkmış, milletinden ayrılmış, denizin dibine girmiş bir böceğin, bir yeşil yaprak rızık olarak ağzına verilmesini gören balıkçılar ağlamışlar, şaşaa ile ilan etmişler. Halbuki, en cüz'î bir yavruda, memedeki ab-ı kevser gibi rızıkta onun gibi binler rahmet ve ihsan mu'cizeleri var..."

“İşte, hikmet-i Kur’aniye, o âdiyat perdesini yırtar. O küllî, umumî harika mu’cizeleri ve fevkalade nimetleri beşere ders verir; Allah’ı tanıttırır. Küllî şükür namına ubudiyete sevkeder.”⁹

Perdeler

Gerçekler, genelde ayan beyan değil, perdelerle gizlidir. Perdeleri aralayamayanlar gerçekleri göremezler. Mesela, hastalıklar Hz. Azrail’e, Hz. Azrail ruhların kabzedilmesine perdedirler.¹⁰ Gerçekte ise ölümü takdir eden Allah’tır. Yoksa Hz. Azrail, canının istediği zaman can alan bir yetkili değil, aksine kendisine verilen talimata göre hareket eden bir görevlidir.

a. Sebebler Perdesi

Cenab-ı Hak şu alemde sebeblerle tasarrufatta bulunur. Mesela, yağmur buluttan, meyveler ağaçtan, insanlar anne-babadan gelir, yani gönderilir. Kendisinin anne-babası tarafından yaratılmıyacağını anlayan insan, bulutun yağmur gönderemeyeceğini, ağaçların meyve yaratılmıyacağını anlamakta zorlanmaz.

Bediüzzaman, sebeblerin birer perde olduğunu söyler.¹¹ En büyük bir sebebin, en basit bir neticeye kuvveti yetmez.¹² Buna göre, “Sultan-ı Ezeli’nin memurları saltanat-ı Rububiyetin icraatçıları değildirler. Belki o saltanatın dellallarındırlar ve rububiyetin temaşager nazırlarıdır.”¹³

Bediüzzaman, bazı insanların sebebleri fail zannetmelerini şöyle bir misalle açıklar: Zahir nazarda dağların daire-i ufkunda semanın etekleri bitişik ve birbirine yaklaşmış görünür. Halbuki, dağların ufku dairesinden semanın eteğine kadar umum yıldızların matla’ları ve başka şeylerin meskenleri olan büyük bir mesafe olduğu gibi, sebeblerle neticeler arasında öyle bir manevi mesafe var ki, imanın dürbünüyle, Kur’anın nuruyla görünür.¹⁴

b. Zahir Perdesi

Zahir, eşyanın ve olayların dış görünüşüdür. Bu dış görünüş çoğu kere aldatıcıdır. Mesela, zahirde güneş dünyanın etrafında döner. Gölge sabittir. Hastalıklar çirkindir. Ölüm bir yok oluşturdur... Halbuki, dünya güneşin etrafında döner. Gölge hareketlidir. Hastalıklar, Rahmanî birer hediyedir. Ölüm, yeni bir hayatın başlangıcıdır...

Kur’an-ı Kerim, herşeyin güzel yaratıldığını bildirir.¹⁵ Bediüzzaman, ayetin izahında şu açıklamaları yapar: Herşeyde, hatta en çirkin görünen şeylerde hakiki bir güzellik ciheti vardır. Evet, kainattaki herşey, her hadise, ya bizzat güzeldir, ona hüsn-ü bizzat denilir veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki, ona hüsn-ü bilğayr denilir...

Bahar mevsiminde, fırtınalı, yağmur-çamurlu toprak perdesi altında nihayetsiz güzel çiçek ve muntazam nebatatın tebessümleri saklıdır.

Fırtına, zelzele, veba gibi hadiselerin perdeleri altında gizlenen pekçok manevi çiçeklerin inkişafı vardır. Tohumlar gibi neşv ü nemasız kalan birçok kabiliyet çekirdekleri, zahiri çirkin görünen hadiseler yüzünden sümbüllenip güzelleşir. Güya, umum inkılaplar va tahavvüller birer manevi yağmurdur...

Atmaca kuşunun serçelere saldırması zahiren rahmete uygun gelmez. Halbuki, serçe kuşunun istidadı o saldırı ile inkişaf eder.¹⁶

Gölgeler

Mecnun’un, aşk-ı hakiki ararken Leyla’ya takılması gibi, gerçeğe doğru yol alan insanın ayağı bazan gölgelere takılır. Mesela, rızkını ağasından bilir. Çiftliğini cennet zanneder. Amirinin gözüne girmeyi en büyük gaye kabul eder... Halbuki bütün bunlar aslı bırakıp gölgeye yapışmaktır.

“Aşk şiddetli bir muhabbettir. Fani mahbublara müteveccih olduğu vakit, ya o aşk kendi sahibini daimî bir azap ve elemde bırakır. Veyahut, o mecazi mahbub o şiddetli muhabbetin fiatına değmediği için baki bir mahbubu arattırır, aşk-ı mecazi, aşk-ı hakikiye inkılap eder.”¹⁷

Mevcudatta muhabbete vesile olan hüsün, ihsan ve kemalin hepsi, Baki-i Hakiki olan Allah'ın hüsün, ihsan ve kemalatının işaretleri ve çok perdelerden geçmiş zayıf gölgesidir. Belki Esmâ-i Hüsna'nın cilvelerinin gölgelerinin gölgeleridir.¹⁸

Alet İlimlerinde Boğulmak

Özellikle medrese ilimlerini tahsil edenlerin takıldığı bir engel, alet ilimleridir. Bu engele takılmak, amaç ile aracı, gaye ile vasıtayı birbirinden ayırt edememekten ileri gelir. Arapça, mantık, belağat gibi alet ilimleri, tefsir hadis fıkıh gibi yüksek ilimlere vesiledirler. Hakikat bu iken, Osmanlı'nın son zamanlarında bu alet ilimleri maksud-u bizzat sırasına geçmiş, yüksek ilimler ihmal edilmiştir. Ayrıca, resmen tahsil silsilesine geçen kitapların zamanla artması, bütün vakti ve fikri kendisiyle meşgul edip, asıl ilimlere sıra gelmemiştir.¹⁹

Günümüzde de bu ilimleri tahsil edenlerden bazılarının, sadece alet ilimlerini bilmeyi gurur vesilesi yaptıkları görülmektedir. Halbuki, ilim gurura değil tevazua vesile olmalıdır. Sadece Arapça bilmek insanları alim yapsaydı bütün Arapları alim kabul etmek gerekirdi.

İlmî İstibdat

İlmî istibdat, düşünceye yapılan baskıyı ifade eder. Bu baskı, maddi olabileceği gibi, psikolojik de olabilir. Mesela, ihtilafı bir konuda "bu budur!" şeklinde kesin bir ifade kullanmak ve başkalarını da bunu kabule zorlamak tam bir ilmî istibdattır. Abbasiler devrinde ikiyüz yıl boyunca Mu'tezile mezhebi mensuplarının, kendilerinden olmayanlara görüşlerini dayatmaları; ortaçağda kilisenin hür düşünenleri Engizisyon Mahkemelerine vermesi, ilmî istibdatın iki görünümüdür. Bediüzzaman'ın ifadesiyle ilmî istibdat, "taklidin pederi ve istibdat-ı siyasinin veledidir". Cebriye, Rafiziye, Mu'tezile gibi İslamiyeti müşevveş eden fırkalar, hep ilmî istibdatın neticesidir.²⁰

Bütün bu engellere rağmen, bir hakikat aşığı ve bir gerçek arayıcısı olarak insan, hakikata ulaşmaya, gerçeği bulmaya gayret eder ve etmelidir. Zaman zaman ayağı engellere takılsa da, hemen doğrulup yolunda yürümelidir. Zira, engeller takılmak için değil, aşılacak için vardır.

Dipnotlar:

1. Muhakemat, s. 34.
2. Sözler, s. 311-312.
3. Lem'alar, s. 182.
4. Sözler, s. 253.
5. Münazarat, s. 74.
6. Hutbe-i Şamiye, s. 119.
7. Muhakemat, s. 44.
8. Muhakemat, s. 43.
9. Emirdağ Lahikası, s. 378.
10. Lem'alar, s. 79.
11. Sözler, s. 272.
12. Age. s. 634.
13. Sözler, s. 272.

14. Age. s. 393.

15. Secde, 7.

16. Age. s. 215-216.

17. Mektubat, s. 33.

18. Lem'alar, s. 15.

19. Bkz. Muhakemat, s. 47.

20. Münazarat, s. 22.